

Микола Жулинський

ВЕЛИЧ НАЦІОНАЛЬНОГО ОBOB'ЯЗКУ

“Ніхто з тих, кого багатства та почесні підняли до високого становища, не буває великим” [8, с. 274].

Сенека

К оли я буваю у Варшаві й зупиняюся перед величною скульптурною постаттю Юзефа Пілсудського, мимоволі згадую свого дядька – робітника, який гордився тим, що мав честь хоронити Маршалка Другої Речі Посполитої. Насправді він, українець із Волині, який тоді служив у польській армії, в уланах, стояв у почесному караулі в травні 1935 р. під час перевезення тіла покійного Пілсудського до усипальниці польських королів на Вавелі в Кракові. І ця коротка мить, не більше хвилини, коли перед замілим під команду “На бачносць!”¹ уланом пройшла вісімка чорних коней, яка везла на гарматному лафеті домовину творця відродженої Польської держави, вкарбувалася моєму дядькові в пам’ять на все життя.

На мої розпитування, чому він, звичайний електрозварник, який, здавалося, не мав ніяких особливих підстав із вдячністю згадувати десятиліття перебування Волині під Польщею, з таким пієтетом ставиться до Маршала Пілсудського, дядько Парфентій Стрілець відмовчувався. Проте якимось, перебуваючи в “доброму” настрої, сказав: “Та він разом із Петлюрою Київ одбив од большевиків. І Польщу звів на ноги. А те дуже важне”.

Багато українців завдячно пам’ятало, що саме Юзеф Пілсудський уклав у квітні 1920 р. із Директорією Української Народної Республіки Варшавський договір про співробітництво й Військову конвенцію про спільну боротьбу проти большевиків, що саме він очолив військовий похід на Київ і навіть після укладення Ризького мирного договору з большевицькою Росією, згідно з яким анулювався договір між урядами Польщі та Української Народної Республіки, підтриму-

вав боротьбу уряду Симона Петлюри за незалежність України.

Та в українців Юзеф Пілсудський заслужив велику шану передусім тому, що своєю політичною, військовою, державною діяльністю відродив Польську державу і намагався створити разом з урядом УНР систему європейської безпеки проти більшовицької експансії на Захід.

І хто зна, як могла б скластися доля відродженої Польщі, якби не “чудо над Віслою” – блискуча перемога змобілізованих могутньою волею Пілсудського польських військ у серпні 1920 р. над Червоною Армією Радянської Росії. Перший Маршал Другої Польської Республіки гідно оцінював участь військових підрозділів армії Української Народної Республіки під командуванням полковника М. Безручка та генерала М. Омеляновича-Павленка в боротьбі проти радянської агресії на чолі з М. Тухачевським і С. Будьонним.

Водночас ми пам’ятаємо, що Юзеф Пілсудський обстоював приналежність Східної Галичини та інших західних українських земель до Речі Посполитої, дав згоду, правда, лише на один рік, на створення концентраційного табору в Березі Картузькій, через який пройшло багато борців за волю України, проводив масові репресивно-відплатні акції, відомі під назвою “пацифікації”, спрямовані проти боротьби українців за свої права і свободи. Проте в Україні високо оцінюють його історичну роль у відродженні й зміцненні Польської держави і пам’ятають поважливе ставлення до наших змагань за свою свободу і незалежність.

Юзеф Пілсудський був великим патріотом Польщі, визнаним вождем нації, симво-

¹ Na baczność! (польською – “Струнко!”).

лом справедливості й принциповості, дбав передусім про інтереси своєї держави і польського народу й цим надзвичайно гордився.

Піلسудський належить до когорти тих борців за свободу, для яких важливіше було жити серед вільних співгромадян, ніж бути самому вільним, бо власна свобода не важить нічого, якщо не є свобідним рідний народ. До речі, він не був етнічним поляком – походив зі стародавнього литовського шляхетського роду, але ще за часів навчання в Харківському університеті зобов'язався присвятити своє життя визволенню Польщі з орлиних пазурів Російської імперії.

Ім'я та діяння Начальника Польської держави, так його величали вдячні поляки, згадалися в ці дні тому, що українська політична еліта, яку слід було б називати бізнесово-політичною елітою, не лише в ділах, але й у думках, у мріях і планах не поривається досягати бодай часткової повноти самоздійснення в ім'я національної справи. Багатьом із них соромно називати себе українськими патріотами, засвідчувати високу честь і гордість служити Україні, спілкуватися українською мовою, пишатися національною історією, культурою, врешті-решт своєю державою. Складається враження, що Україною правлять не її сини та дочки, не патріоти, а чужинці, якісь зайди, котрих або запросили правити, або вони прийшли на цю землю заради того, щоб пожитися, збагатити й або далі паразитувати на тілі знедоленого народу, або непомітно полишити цей край і розкошувати вже десь на чужих землях за рахунок нажитого в Україні. Для більшості тих, хто владарює на нашій землі, головне – багатства і почесні, а не жертвна праця в ім'я розквіту держави. І їм не зрозуміти таких національних провідників, як, скажімо, Юзеф Піلسудський, великий чеський європеець Томаш-Гаррінг Масарик, маршал Фінляндії Карл Маннергейм, великий реформатор Туреччини Кемаль Ататюрк...

Багатьом українським політикам і урядовцям не судилося усвідомити, що доля дає унікальний шанс стати великим не завдяки багатству і почесням, бо це неможливо, а завдяки звершенню свого національного обов'язку. Тільки в цьому затаєна майбутня велич і вдячність нащадків. Та цим новочасним нуворішам, які не хочуть чи не можуть витравити із себе комплекс меншовартості, ганебного “малоросійства”, важко чомусь долучатися до національних вартостей і святощів. Замість принципової, непохитної національної позиції – конформізм, свідоме приглушення національних почуттів та історич-

ної пам'яті, готовність капітулювати перед сильним сусідом заради збереження влади та своїх статків. І водночас демонстративне хизування багатством, морально принизливе поривання вивищуватися над цим світом убогих, мовчазних співгромадян і виключно вживатися у європейську систему відпочинку й дозвілля, забезпечуючи себе і нащадків рахунками у світових та європейських банках, віллами на найкращих курортах Європи, обов'язковим навчанням своїх дітей і внуків за кордоном. Ця частина правлячого класу України з іронічною посмішкою та саркастичною зневагою буде дивуватися з того, що багаторічний лідер польської нації більшу частину своєї пенсії виділяв на розбудову польського війська, на допомогу інвалідам, родинам загиблих вояків... Як тільки з'являлася якась значна частина грошей, Маршал перераховував їх на університет Стефана Баторія у Вільнюсі. Взагалі, Піلسудський намагався жити з власної праці, то ж матеріальні умови його життя були скромними.

Видатний борець за створення чеської політичної нації Т.-Г. Масарик був обраний Президентом створеної ним держави одноступово 14 листопада 1918 року Народними зборами в Празі, які склалися з представників 14 чеських і словацьких партій. Тому він і здобув такий високий авторитет у своїй країні, у Європі та світі, що на повен голос порушив перед світовим співтовариством “чеське питання”. Суть цього питання полягала в закликів розпочати боротьбу за відродження і збереження чеської мови та культури, а це можливо, наголошував Масарик, лише за умови створення Чеської держави. Мрія про незалежну державу спонукала його придумати спільноту “чехословаків”. Виборюючи незалежну Чехословаччину, цей філософ і гуманіст добре пам'ятав, що в дитинстві в їхньому домі панувала німецька мова. Тому боротьба з пангерманізмом стимулювала й поривання до здобуття державності, бо усвідомлював, що лише у своїй державі можливо забезпечити вільний розвиток рідної мови, культури, прав і свобод людини та нації.

До речі, будівничий чеської держави і перший її президент Масарик був чистокровним словаком: “Думаю, що я – чистокровний словак, як за батьковою лінією, так і за матеріною, без жодної домішки німецької чи угорської”, – писав згодом виходець із Моравської Словаччини. Він знав, а можливо, і сам бачив, як його земляки – моравські селяни, котрі приїздили до Праги на базар, не

могли порозумітися з покупцями – здається, не було в Празі жодного чеха, який би рідною мовою міг вільно спілкуватися з ними.

Прага до незалежності Чехословаччини була суціль німецькомовною. Кількастолітнє перебування чехів і словаків в німецькомовному режимі, в атмосфері німецького шовінізму та чехофобії глибоко травмувало національну гідність чеського народу. Тому зрозуміло, чому Масарик так багато уваги й зусиль доклав, аби утвердити чеську мову в статусі державної та завдяки їй домогтися консолідації чеської нації, піднести на рівень пріоритетної державної політики національно-культурне відродження.

Культура – це базова основа формування нації, визначальний ресурс для колективної ідентичної нації. “Національна ідея – це для свідомої людини ціла культурна програма. Коли я кажу – я Чех, мушу мати культурну програму”, – стверджував Масарик.

У цій культурній програмі для формування етнічної спільноти та етнічної ідентичності важливе як надзвичайно ефективний культурний ресурс збереження, підтримки й підсилення в народі чуття національної ідентичності.

Історична заслуга президента Масарика полягала в тому, що він виграв “рукописну війну” – домігся повного “владарювання” чеської мови в усіх сферах суспільного життя, поваги всіх чиновників, які донедавна не володіли жодною – ні чеською, ні словацькою – мовою, крім німецької, до державної мови. Чеська національна еліта на чолі з Масариком швидко пододала в суспільній свідомості комплекс мовної провінційності, досягла піднесення почуття національної гідності, “вращення” в суспільну свідомість віри у велике майбутнє своєї держави – Чехословаччини.

Важко навіть уявити, щоб у тій самій Чехословаччині Масарика, чи в якійсь країні сучасної Європи член уряду міг так висловитися, як це зробив ще тоді міністр внутрішніх справ України Анатолій Могильов: “Я, звичайно, вважаю, що вона (українська мова. – М. Ж.) недосконала. Я вважаю, що це не саме основне у роботі міліції – знання мови”.

Отже, на думку державного чиновника вищого рангу, для державного службовця знання державної мови не обов’язкове. Хай процвітає ганебний російсько-український суржик! Досить послухати “досконалу” російську мову, якою висловлюється державний діяч Могильов, а також деякі члени Уряду, народні депутати, і стає зрозумілим, що ні

Російській імперії, ні комуністичному СРСР так і не вдалося реалізувати колонізаторську програму “Обрусения Южного края”. Не допомогла додаткова платня за зросійщення чиновникам усіх відомств, незважаючи на відповідні закони 1869 та 1886 рр.: “В десяти юго-западных губерниях лицам русского происхождения, исключая однако местных уроженцев, производится доплата к содержанию...” [4, с. 212]. Не допомогли заборони, утиски, переслідування української мови протягом трьох століть. А як старалися!

Ось які заходи пропонував Полтавський губернатор Багговут застосовувати в боротьбі з українським рухом, з українською мовою, історією, навіть із національною економікою:

“1. Привлекать на должности учителей земских начальных школ по возможности только одних великоруссовъ.

2. Назначать на должности инспекторов народных училищ людей дѣятельныхъ, энергичныхъ, твердыхъ и исключительно великоруссовъ. Таковыми же конечно должны быть и директоры народныхъ училищъ.

.....

4. Всякого учителя, проявляющаго склонности къ украинскому движению, немедленно устранять.

5. Поставить правильно обучение истории России въ школахъ и строжайше вмѣнить въ обязанность учителямъ – вмѣдрять въ молодежь понятие о единой, недѣлимой России, поясняя смыслъ слова “украина”, то есть “окраина” Государства в былыя времена.

.....

11. Обратить особенное внимание на семинарии, на учебно-воспитательную часть въ этихъ заведеніяхъ. Ставить во главѣ ихъ ректоровъ исключительно великоруссовъ, удалить немедленно всѣхъ слабыхъ и бездѣятельныхъ ректоров. Учащій персоналъ долженъ быть только изъ великоруссовъ. За семинарии надо взяться какъ слѣдуетъ и скорѣнать гнѣздящійся въ нихъ духъ и дать имъ должное направление.

12. Необходимо субсидировать нѣкоторые газеты, издающіяся въ Кіевѣ, Харьковѣ, Полтавѣ и Екатеринославѣ, съ цѣлью борьбы, путемъ печати, съ украинскимъ движениемъ” [7, с. 7–9].

Усі з сімнадцяти пунктів-пропозицій Полтавського губернатора Багговута щодо боротьби з українським рухом нема потреби перераховувати, хоч переважна більшість із них використовується, правда, в

завуальованій, я б сказав, “цивілізованій” формі й сьогодні нашим північним сусідом як у внутрішній політиці, так і стосовно України. А провідників трансформованої під глобальні процеси інтеграції та планетарного міжкультурного діалогу ідеї “руського мира” в Україні – не перерахувати. Послухаймо-почитаймо того ж Табачника чи Колесніченка, а це ж державні мужі – міністр і народний депутат, і мимоволі знову згадуєш “секретний донос” Полтавського губернатора Багговута, його “мїри боротьби с украинским движением”, зокрема його рекомендації “правдиво освѣщать історію заселенія Южно-Русскихъ степей и всей вообще “окраины” Государства, поясняя, что никогда никакого “украинского” народа не было”.

А як лягає на душу новочасних борців за другу – російську – державну мову, гуманітарних інтеграторів України і Росії ось такий підпункт пункту 12 “секретного доноса” Полтавського губернатора:

“в) возможно часто появленіе в субсидируемыхъ газетахъ статей о необходимости общегосударственного языка, каковымъ только и является великороссийское нарѣчіе, о богатствѣ русскаго языка, обширности и богатствѣ его литературы и т. д., о роли современного малорусскаго языка, какъ простонароднаго и неимѣющаго литературы и будущности” [7, с. 10].

І як тут не згадати текст Концепції літературної освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України № 58 від 26 січня 2011 р.), у якій російська література “вноситься” на світовий рівень, а українській літературі відводиться місце “для домашнього вжитку”, таке собі етнографічне, простонародне читиво. А що нам “обіцяє” підготовлена тим-таки міністерством Концепція мовної освіти?

Що стосується державних прихильників економічної інтеграції з Російською Федерацією, то їм слід нагадати зміст пункту 14 “секретного доноса”:

“14. Вследствие обнаружившагося въ послѣднее время стремленія украинцевъ выйти изъ экономического подчиненія Москвѣ и основать свій торговый и биржевой центр в Киевѣ, желательно было бы чтобы Министерство финансовъ вело національную политику финансовую съ целью закрѣплення за Москвою ея положенія экономического центра и уничтоженія попытокъ къ экономическому сепаратизму украинцевъ” [7, с. 10].

Високі хвилі протестів на захист української мови, культури, національної історії,

які, до речі, котилися на центральну, підросійську Україну з Галичини, змусили царя Миколу II “Именнымъ Высочайшимъ указомъ 12 декабря 1904 года” зобов’язати Комітет Міністрів переглянути “Высочайшіе повѣленія 18–30 мая 1876 года и 8 октября 1881 года, коими запрещены печатаніе и изданіе на малороссійскомъ языкѣ всякаго рода сочиненій, за исключеніемъ историческихъ документовъ, словарей и произведеній изящной словесности” [3, с. 5].

Сумнозвісний Емський Указ імператора Олександра II від 18 травня 1876 р., який забороняв завезення українських книг із Галичини; а що стосується дозволу друкувати історичні документи, словники і твори художньої літератури, то мова не йшла про їх видрук українською мовою. Аж ніяк! Історичні документи – за “правописаниемъ подлинниковъ”, а “в произведенияхъ же изящной словесности не было допускаемо никакихъ отступлений отъ общепринятаго русскаго правописанія...”.

Та незважаючи на колосальні зусилля державного апарату Російської імперії загасити могутні імпульси української етнокультурної ідентичності ніяк не вдавалося. І вже в грудні 1904 року Комітет Міністрів Російської імперії на своїх засіданнях висловлюється “за желательность отмѣны этой мѣри, стѣсняющей свободу печатанія на мароссійскомъ нарѣчїи различныхъ книгъ” і доручає міністрам народної освіти і внутрішніх справ запитати думку з цього питання в Імператорської Академії Наук й Імператорських Університетів Київського та Харківського, а ще Київського, Подільського й Волинського генерал-губернаторів. Водночас Комітет Міністрів Російської імперії застеріг, що питання про мову викладання в народних школах на території України не повинно розглядатися. Тільки російською!

Була створена Комісія Імператорської Академії Наук під головуванням академіка Федора Корша, до складу якої ввійшли такі авторитетні вчені-мовознавці, академіки, як Олександр Шахматов, Філіп Фортунатов, Сергій Ольденбург... На основі доповіді, підготовленої Комісією, Імператорська Академія Наук прийшла до висновку, “что необходимо нынѣ же отмѣнить Высочайшія повелѣнія 18/30 мая 1876 года и 8 октября 1881 года, а также удостоившееся Высочайшаго одобренія распоряженіе Министра Внутреннихъ Дѣлъ 1863 года, послужившее для тѣхъ повелѣній основаніемъ.”

Вмѣстѣ с тѣмъ все вишеизложенное привело Академію Наукъ къ убѣжденію, что малорусское населеніе должно имѣть такое же право, как и великорусское, говорить публично и печатать на родномъ языкѣ” [3, с. 7–8].

Очевидно, що ці історичні аргументи не цікавлять ревних борців за другу державну мову в Україні – їм не болить, їх не хвилює кількостолітня заборона української мови, що не могла не загальмувати її природний розвиток і обмежити поширення, утвердження її правового статусу. До речі, навіть після висновків Імператорської Академії Наук Комітет Міністрів Російської імперії не скасував заборону української мови – визнав у вересні 1905 року “несвоевременным” припинення “обрусенія” України. І лише революція 1905 року змусила владу скасувати Емський указ. А що стосується питання “недосконалої” української мови, про що з профанною легкістю заявляє сучасний державний “мовознавець”, то нагадаємо слова видатного російського вченого Олександра Шахматова, який так висловився в статті “Краткій очеркъ истории малорусского (украинского) языка”: “Этнографически малорусы определяются прежде всего языкомъ: на всемъ пространствѣ, занятомъ малорусскимъ племенемъ, слышится языкъ, въ существенныхъ чертахъ своихъ представляющійся однимъ цѣлымъ, развѣтвившимся на болѣе или менѣе сходные между собою нарѣчія, говоры... Под “украинскимъ языкомъ” розумѣтсѣя преимущественно современный литературный языкъ украинцевъ; в основаніи его лежитъ господствующее на Украинѣ нарѣчіе... Но с точки зрѣнія свого исторически засвидѣтельствованнаго прошлаго, а также свого настоящего положенія малорусский языкъ долженъ баты разсматриваемъ какъ нѣчто отдѣльное отъ другихъ русскихъ языковъ, ибо мы не располагаемъ никакими указаніями на то, чтобы языкъ малорусовъ переживалъ теперъ какія-нибудь общія с другими русскими языками явленія в области звуковъ, формъ, словообразования” [10, с. 664–665].

У цій самій статті академік Олександр Шахматов передбачливо застерігав від загрози денационалізації української інтелігенції внаслідок інтервенції іноземної культури, мови, передусім російської. Завершуючи виклад історичного розвитку української мови з тисячолітньої давнини до початку ХХ століття, видатний мовознавець хоч і переконаний, що жодні іноземні впливи не здатні

денационалізувати інтелігенцію, проте не виключає такої загрози: “Правда, интеллигенція украинская можетъ попастьъ подъ вліяніе иной, неукраинской культуры, культуры великорусской. Но это никогда не оторветъ ее отъ народной почвы. Чѣмъ сильнѣе будетъ вліяніе великорусской культуры на украинскую интеллигенцію, тѣмъ ближе и тѣснѣе будетъ она становиться къ своему народу...” [10, с. 705–706].

Треба зазначити, що до розвалу Російської імперії в 1917 році були під заборону вислови “український”, “Україна”; частіше за назви “Малоросія”, “малоросійський” вживалися “Юг России”, “южнорусский” або “руський”. І це відбувалося в ті часи, коли українці намагалися будь-якою ціною берегти рідну мову, культуру, звичаї, традиції. Перепис населення, проведений у січні 1897 р., засвідчив, що 22 млн. 380 тис. 551 опитуваний визнав “своім роднымъ языкомъ (Langue maternelle) – малоруській” [9, с. 382].

А скільки ж українців проживало на 1897 рік у Російській імперії?

“...На 28 января 1897 года общее число украинцевъ, жившихъ въ предѣлахъ Російскаго государства, въ Финляндіи, Бухарѣ, Хивѣ и бывшихъ въ заграничномъ плаваніи на военныхъ судахъ – 22.378.208 душъ обоюго пола (муж. – 11.242.852 и жен. – 11.135.356) вмѣстѣ съ нѣмыми, языкъ которыхъ былъ показанъ по языку ихъ семей” [9, с. 383].

Як бачимо з наведених цифр, кожен українець, який проживав на території Російської імперії, вважав своєю рідною мовою українську мову. До тих, хто визнав українську мову рідною, долучилася значна частина євреїв, які проживали на українських землях серед українців і користувалися українською мовою, та низка представників інших національностей.

Цікаво, що цей перепис населення Російської імперії засвідчив велику кількість українців у таких губерніях, як Кубанська (908 тис. 818 ос.), Воронежська (854 тис. 093 ос.), Донська (719 тис. 655 ос.), Гродненська (360 тис. 884 ос.), Курська (523 тис. 277 ос.), Бессарабська (379 тис. 698 ос.), Люблінська (190 тис. 224 чол.), Седлецька (102 тис. 588 чол.), Астраханська (130 тис. 166 чол.), Саратовська (148 тис. 813 ос.), Терська (37 тис. 807 ос.), Самарська (108 тис. 743 ос.), Оренбурзька (38 тис. 905 ос.), Чорноморська (район міст Новоросійськ, Туапсе, Сочі – 9 тис. 252 ос.) [9, с. 387–392].

В усіх 25 губерніях Російської імперії проживали українці, й повсюдно ці 22380551 осіб визнавали своєю рідною мовою “малорусску”, тобто українську. Але державний статус російської мови задля формування “єдиной и неделимой России” як політичного й мовно-культурного цілого, про що так піклувалися “обрусители Юго-Западного края”, директивно впроваджувався без жодних ліберальних пауз. Треба сказати, що “обрусители” встигли багато досягти, коли задумались, яких важких травм, яких деформацій зазнала українська мова.

Зневажливе ставлення російської імперської верхівки, російської бюрократії до української мови нагадує ставлення султанської влади в Туреччині до мови простих турків – “убогої мови пастухів”. Тому після скасування 1 листопада 1922 року султанату в Туреччині та введенні 13 жовтня 1923 року республіканської форми правління розпочинається з ініціативи Кемалю перетворення й модернізація турецького суспільства й держави. Створення світської держави неможливе, вважає лідер нації, без мовної реформи. Це була насправді мовна революція, бо заміна арабської графіки на латинський алфавіт була неможливою без рішення турецького парламенту. У травні 1928 року латинізація турецького алфавіту була схвалена. Але одна справа прийняти рішення, хоч це було вкрай важко, оскільки турецька духовна, військова, інтелектуальна еліта говорила на своєрідному суржику – суміші арабської, турецької та перської мов. Ця османська мова була чужою й незнаною для переважної більшості турків, але й турецька, писана латинкою, була недосяжною для простих людей: вони не знали жодного алфавіту.

Кемаль усвідомлював, що для консолідації турецького суспільства з метою проведення кардинальних політичних, економічних і гуманітарних реформ необхідно знайти порозуміння, спільну мову з власним народом. А для цього слід передусім навчити його читати й писати, бо кількість неписьменних у Туреччині сягала 90 %. І хоч після проголошення Національними зборами 1 листопада 1928 року закону про новий алфавіт розпочався всетурецький рух за навчання не тільки дітей, особливо дівчаток, яких традиційно не вчили грамоти, але й дорослих, проте через сім років із 40 тисяч сіл ще 35 тисяч не мали шкіл і лише 350 тисяч дітей із 1,9 мільйона навчалися грамоти [6].

Для провідника турецького національно-во відродження й модернізації країни вкрай важливо було підготувати національну інтелектуальну еліту й кадри, оскільки для проведення таких кардинальних і масштабних реформ необхідна інтелектуально-духовна енергетика, могутня вітальна сила національної еліти. Саме потужна енергія інтелекту здатна вивести суспільство, державу на орбіту ефективного функціонування. Але як сформуванню необхідну для реалізації модернізаційних викликів інтелектуальну еліту, накопичити інтелектуальні ресурси, якщо ми в Україні так повільно, так недолуго формуємо суспільство знань, суспільство інтелекту! Але хіба з такими “інтелектуалами”, які сьогодні “окопалися” у вищих ешелонах влади, можливо підняти рівень розвиненості інтелектуального середовища України, підняти рівень інтелектуальної активності та сприяти нарощенню продуктивності інтелектуальної праці?

Якщо для декого з вищих чиновників України незалежний статус власної держави не основне, коли знання державної мови, національної історії, літератури, культури не важливе, то чого дивуватися з “одкровен” міліційного зверхника про “недосконалість” української мови. Де, в якій країні міністр освіти і науки наважився б спрямовувати викладання історії в русло історіографії іншого народу, іншої нації? Де, в якій країні Президент держави дозволив би собі заперечити ухвалений національним парламентом закон та постанову Апеляційного суду країни, бо, бачите, таку позицію займає наш північний сусід?

Усе це відбувається в незалежній державі, але як це нагадує часи Шевченка, котрий саркастично висміював оте “малоросійське дворянство” й чиновництво, що прагнуло досягти статусу “ясновельможних” панів і перетворювалося в “рабів, подножків, грязь Москви, варшавське сміття”!

Перебування в уряді чи в парламенті країни, взагалі на державних посадах людей, які не приховують своєї відрази до народу й держави, демонструють своє малоросійське плебейство і свою готовність догодити, прислужитися сильнішому, більше того – намагаться проводити політику сильнішого сусіда, є знаковим свідченням деградації політичної еліти, її морального занепаду й духовного відродження.

Про яку саможертвону, всеосяжну любов до України, органічний патріотизм і національну гідність можна говорити сьогодні, коли

Україна захиталася, стривожено заозиралася на шляху від демократії до деспотизму?

Національним лідером ніколи не стане людина, яка не є органічним патріотом своєї землі, не знає, не любить національної історії, культури, мови, яка свою політичну і державну діяльність не будує на національних пріоритетах і цінностях. І не обов'язково, щоб цими властивостями вона володіла, так би мовити, з колиски матері.

Граф Карл-Густав-Еміль фон Маннергейм, який тричі рятував Фінляндію від комуністичної окупації, ледве-ледве міг спілкуватися фінською мовою, коли 1918 року він, генерал-лейтенант російської армії, полишив військову службу в Російській імперії і повернувся – через тридцять років – до рідної Фінляндії. До кінця своїх земних днів цей маршал і головнокомандувач збройних сил Фінляндії, регент держави і президент республіки не міг без помилок говорити першою (після шведської) державною мовою. Мовний парадокс полягав ще й у тому, що прадід рятівника фінів від “радянзації”, від комуністичної окупації Фінляндії особисто передав російському імператорові клопотання про затвердження шведської як єдиної мови адміністрації та суду у Великому Князівстві Фінляндія. Про те, що майже вісімдесят відсотків населення країни розмовляють фінською мовою, й не згадувалося. Це ж селяни, чернь, а правляча еліта країни – шведи або фіни шведського походження, як батьки Маннергейма, отже, шведська мова – єдина, державна, елітарна. І хоч пращури Маннергейма – вихідці із Швеції, а шведська мова у Фінляндії була панівною, проте доля фінського народу, його мови, культури, національного буття стали для 50-річного майбутнього маршала сенсом і метою всього подальшого життя.

А хіба, скажімо, в Польщі завжди був сприятливий політичний клімат для розвитку польської мови? Хіба Польща не пережила не лише агресивно мовну, але й демографічну німецьку експансію спочатку на Східне Помор'я, а згодом і на Західне? Онімечення польського населення, як і, до речі, чеського народу, здійснювалося передусім через запровадження німецької мови як офіційної в державних установах, судах, у церкві, шляхом відкриття німецьких шкіл не лише в містах, а й у польських селах. Учням заборонялося говорити рідною мовою в стінах школи, а вчителі за навчання дітей німецької мови одержували доплати, грошові премії. Як і вчителі російської мови в Україні в ХІХ–ХХ сс.

“Залізний канцлер” Німецької імперії О. фон Бісмарк в ім'я “єдності держави”, до складу якої увійшло 25 німецьких країн, проголошує 1871 р. політику “культуркампфу” – “боротьби за культуру”, суть якої полягала в рішучому впровадженні й утвердженні німецької мови та культури в адміністрації й освіті, в обмеженні ролі католицької церкви у світському житті. Цей жорстокий курс на онімечення польського населення здійснювався згідно з виданими в 1872–1876 рр. законами, за якими німецька мова визнавалася єдиною урядовою мовою в судочинстві та адміністративній діяльності, навчання в народних школах та гімназіях проводилося виключно німецькою, польська мова вивчалася лише факультативно в народних школах і деяких гімназіях. Обмежувалося видання польської літератури, преси, під особливий контроль потрапила католицька церква – священнослужителем міг стати за згодою адміністрації та після складання спеціального “іспиту з культури” тільки німецький громадянин.

І чи не так діяла інша імперія – Російська на польських та українських землях вже після остаточного – третього – поділу Польщі між трьома імперіями – Російською, Німецькою та Австро-Угорською? Російська мова стала офіційною мовою адміністрування зразу ж після скасування 1865 р. назви “Королівство Польське” й заміни її назвою “Привіслянський край”. На керівні посади в усі адміністративні структури, урядові комісії, судові, фінансові, поштові органи призначалися майже виключно прибулі з Росії зі своїми родинами російські чиновники. Упроваджується російська мова викладання вчителями-росіянами всіх предметів у гімназіях. Як і на польських землях, що відійшли до Німеччини, польська вивчається тільки факультативно. У 1865 р. російська стає обов'язковою мовою викладання і в народних школах, а за вживання польської в школі учнів карали. Відомий куратор варшавського шкільного округу О. Апухтін нахвалявся: через десять років такої системної русифікаторської політики кожна польська мати буде над колісковою своєї дитини співати російські пісні. Саме цей сумнозвісний російський колонізатор заборонив викладання історії, літератури й географії Польщі, скоротив кількість шкіл та гімназій, обмежив доступ до освіти дітей незаможних родин [2, с. 349–353].

Обидві імперії – Німецьку та Російську – єднало також систематичне переслідування католицької церкви, а також греко-като-

ликів. Так, указом російського царя 1867 р. католицьку церкву підпорядкували Римо-католицькій колегії в Петербурзі, ліквідовуються греко-католицькі церкви на Підляшші та Холмщині, віруючих церкви змушують переходити в православ'я... Арешти непокірних священників, заслання їх у Сибір, закриття семінарій, монастирів та конфіскація їхніх земельних володінь, військові пацифікації сіл, усунення поляків з усіх ділянок суспільного життя, відсторонення церкви від опіки над шкільництвом – ці та деякі інші репресивні акції були спрямовані передусім на те, щоб домогтися повної асиміляції поляків, українців, білорусів і представників інших національних меншин.

На жаль, відроджена 16 листопада 1918 р. Польська держава ганебно засвоїла гіркі уроки деполонізації, які дали полякам Німеччина та Росія, використовуючи їхні ж методи й засоби національної асиміляції. Згідно з рішенням Верховної Ради Паризької конференції від 25 червня 1919 р. Східна Галичина була передана під тимчасове управління Польщі за умови надання їй автономії й проведення плебісциту. Більше того, в листопаді 1919 р. Верховна Рада затверджує Статут для Східної Галичини, за яким ця територія оголошується підмандатною територією Ліги Націй, а Польща лише отримує мандат на управління нею протягом 25 років. І то лише за умови, що буде запроваджена автономія Східної Галичини з окремим сеймом, судівництвом, військом. Як відомо, влада Польщі цих рішень Верховної Ради Паризької конференції не виконала. Польща скористалася з того, що Директорія Української Народної Республіки зазнала поразки від більшовиків, і домоглася підписання 22 квітня 1920 р. Договору між Польщею та Україною. Єдиною втіхою для українців було визнання Польщею України як незалежної держави й зобов'язання надавати Уряду Української Народної Республіки матеріальну та військову допомогу. Але за цим “Договором Пільсудський-Петлюра” Польща залишала за собою Східну Галичину, Західну Волинь, Холмщину, Підляшшя, Полісся. Уже в січні 1920 р. уряд Польщі ліквідує галицький крайовий сейм, близько 100 тисяч діячів українського визвольного руху буде ув'язнено, інтерновано; українців поступово усунуть з адміністративних посад усіх рівнів, навіть буде заборонено вживати терміни “українець”, “Галичина”, натомість запровадять назви “русин” і “Східна Малопольща”. Сейм 1924 р. ухвалить закон про освіту,

згідно з яким будуть запроваджувати т. зв. “утраквістичні” (двомовні) школи. Наполегливо переводиться викладання в цих школах польською мовою, а українські діти за вживання рідної мови в школі будуть каратися. Як карали в німецьких школах учнів-поляків за користування польською мовою... “Якщо у 1924 р. в Східній Галичині ще було 2151 українська школа, то у 1930 р. їх залишилось 716, а кількість утраквістичних збільшилося до 1793. Конституційна вимога вживання двох мов в адміністрації та суді демонстративно ігнорувалась” [2, с. 461].

Українські патріотичні сили особливо гостро реагували на всі акції польської влади, які були спрямовані на упослідження національної гідності українців, їхньої мови, історії, культури, поривань до свободи і незалежності. Особливо болісно вражала патріота будь-якої нації заборона рідної мови в навчально-виховному процесі, зазіхання на традиції, віру, народну мораль – на все те, що є моральною і духовною основою народу. До речі, чутливішого й виразнішого лакмусового папірця, яким є мова державотворчого народу, нема для визначення рівня національної свідомості та державної відповідальності політичного діяча. Здавалось, усе вже вирішено, українська мова є державною в Україні, як це засвідчує стаття 10 Конституції України, але оці, за Т. Шевченком, “дядьки отечества чужого” ніяк не заспокояться, бо їм, бач, українці важливо вивищити російську мову, яку, знаєте, всіляко тіснять в Україні. І їм, “сліпим і малим душею”, годі нагадувати, яких переслідувань і заборон протягом трьох століть зазнала українська мова. Та все ж згадаймо укази російських царів – від Петра I про заборону українського книгодрукування (1720), сумнозвісний Валуєвський циркуляр (1863) та Емський указ (1876) до Миколи II, який скасував українську пресу (1914) тощо. Згадаємо тому, що й у Фінляндії заборона на вивчення фінської мови тривала до 1866 року. Саме указ російського імператора 1850 р. заборонив видання книг фінською мовою, а запровадження в початкових сільських школах викладання, поряд із шведською, фінською мовою відбулося лише 1866 р.

Головним для кожного зі згаданих нами національних лідерів – Пільсудського, Масарика, Маннергейма, Кемаля Ататюрка – були консолідація нації, єдність провідних політичних сил, згуртування суспільства на основі національних цінностей та пріоритетів. На цьому наголошував у своєму заповіті Ман-

нергейм: “Я хочу, щоб у свідомості майбутніх генерацій закарбувався лише один урок: незгода у власних лавах є смертельнішою за ворожі мечі, а внутрішні розбіжності відчиняють двері іноземним загарбникам” (цит. за [5, с. 52–53]).

Мимоволі згадується голова парламенту Української Народної Республіки – Центральної Ради Михайло Грушевський, який 1918 р. бачив, до якої національної катастрофи веде Україну політичний розбрат, чвари, взаємне поборювання. У статті “В огні і бурі” він закликав відкласти всі партійні й групові розбіжності, вигоди й інтереси, просити своїх політичних опонентів усвідомити історичну вагу моменту і спільно випростатися на повний національний зріст в ім’я збереження держави.

Як і тоді, “на порозі нової України”, не почули мудрого лідера нації, так і зараз ніхто не прислухається до його заклику консолідувати національно-патріотичні сили – “свідомих і відданих інтересам нашої Батьківщини”.

Велич національного обов’язку, громадянського покликання і патріотичного звершення полягає в беззастережній готовності пожертвувати всім задля здобуття і збереження незалежності своєї країни. Але я певен, не так вже й багато почуємо схвальних голосів нинішньої політичної і бізнесової еліти України у відповідь на залик М. Грушевського: “Мусимо жертвувати всім, щоб урятувати найдорожче в цей момент: самостійність і незалежність нашого народу” [1, с. 11].

Не почують, не відгукнуться. Бо не готові пройти крізь вогонь морального очищення – через усвідомлення своєї національної місії, свого національного обов’язку, через вичавлення з рабської свідомості комплексу лакея, угодовця, замиренця зі своїм васальним статусом. Страшні хвороби – захланність, марнославство, непогамовна жадоба влади, наживи, поривання до розкоші, до багатства будь-якою ціною – переслідують багатьох із тих, хто зараховує себе до політичного і бізнесового істеблїшменту. І ніякі заклики, ніякі перестороги, жодні умовляння і тривожні застереження не здатні “розбудити розум, що заснув” (Леся Українка). А тих, хто поривається колосальними зусиллями виборсатися з пекла злиденності, безпросвіття, відчаю, стає все більше й більше, їхній світ – матеріальний, природний і духовний – все звужується, стискається до небезпечної соціальної напруги. Але марно остерігати тих, хто не бачить меж у жадібному осягненні нових володінь, бо не

один народ неодноразово опинявся перед прірвою втрати своєї незалежності внаслідок морального самоупослідження його лідерів та втрати національних орієнтирів. Більше двох тисяч літ тому античний філософ Сенека застерігав: “До вас промовляю! Чи довго ще не буде жодного озера, над яким не височіли б вежі ваших замських палаців? Чи довго ще не буде ріки, чиїх берегів не видно з-за ваших будівель? Тільки-но десь проб’ється гаряче джерело, там одразу й гніздиться ваша розкіш. Де б лишень не вигнувся затокою морський берег, там-таки й закладаєте підвалини і, захланні вже тільки на рукотворну землю, женете море ген до обрїю. Та хоча повсюди відсвічують кривлі ваших домів – то на шпильях гір, звідкіль видно й суходоли, й моря, то на рівнинах, змагаючись у стрімкості з гірськими вершинами, хоч скільки б ви не споруджували тих осель, і величних, і чудових, – кожен з вас посідає лиш одне, та й то крихтне тіло. Навіщо вам стільки спалень? В одній же кладеться до сну! Де вас нема, там усе не ваше” [8, с. 360].

І тоді, більше двох тисяч літ тому, і зараз, коли олігархократія в Україні прищпорена непогамовною волею інстинктів збагачення, забезпечення повноти влади, а не забезпеченням рівності, свободи й справедливості, голос Сенеки є голосом волаючого в пустелі. Бо свобода в сучасній Україні є передусім засобом здобуття максимальних вигод, вона розбещує передусім тих, хто її повинен гарантувати, забезпечувати, і багато вже хто відчуває холодне дихання деспотичної влади меншості. Для значної частини українського суспільства, яке пригнічене відсутністю реальних перспектив розвитку, спокуса тоталітаризмом є звабливою, жаданою. Можна цю спокусу назвати демократичною тиранією, але загрозливе згортання простору свободи слова, свободи думки неминуче доводить суспільні настрої до критичної межі, за якою постає реальна перспектива соціальних конфліктів. Хіба сучасний українець не бачить, що влада корумпована, оголошена нею боротьба з корупцією не дає зримих результатів, що певна частина політичної і державної верхівки цинічна у своєму прагненні якнайшвидше збагатитися і забезпечити завдяки цьому багатству не лише подальші прибутки, але й гарантувати своє тривале перебування у владі? На жаль, ті, хто збагатився і до того ж перебуває у владі, ті, кого народ називає одним словом – “олігархи”, не облагороджують обличчя влади, частіше навпаки – спотворюють

до такої ненависної гримаси, що викликають відразу в більшості суспільства. Уже навіть тим, що олігархічна влада в Україні символізує в очах народу байдужість до звичайної людської долі, наростає хвиля поширення настроїв розгубленості, безнадії, суспільної апатії, озлобленості проти влади, а далі – агресивності, екстремізму.

Мимоволі згадуються Шевченкові слова-застереження, слова-пророцтва:

*Прорци своїм лукавим чадам,
Що пропадутъ вони, лихі,
Що їх безчестіє, і зрада,
І криводушіє огнем,
Крoвавим, пламенним мечем
Нарізані на людських душах,
Що крикне кара невиспуца...*

(Осія. Глава XIV)

Т. Шевченко вірив, що ті, хто був запліднений вірусом яничарства, зрадництва, угодовства, незалежно від того, ясновельможний гетьман це чи син батька, котрий проливав кров “за Москву і Варшаву”, а тепер чваниться, що добре ходить у ярмі, “ще лучше, як батьки ходили”, відірнуть, як сухе гілля, відпадуть, а старий дуб – Україна – омолодиться. Проростуть зелені парості, вибувають і відкинуть ті засохлі гілля, які колись розкошували на стовбурі могутнього дуба.

Важко повірити, що ці пророцтва Т. Шевченка долинуть до вух можновладців, що почують його пересторогу самовигнанці з національної душі, ці духовні сироти – “раби з кокардою на лобі! // Лакеї в золотій оздобі... // Онуча, сміття з помела...”, але чи зможуть нарешті всі, праві і ліві, республіканці та демократи, ліберали й консерватори, християнські демократи й націонал-патріоти, поєднатися і “за правду пресвяту статъ // І за свободу”? (Т. Шевченко).

Важко на це сподіватися. Бо далеко не всі політики й державні діячі України “наповнені” почуттям патріотизму як своєрідним ідейно-світоглядним кодексом національних цінностей, жертовним пориванням віддати всі свої сили задля утвердження і зміцнення Української держави, глибокою і сильною вірою в щасливий день рідної України. Та мало ще вірити самому, жертвувати собою в ім’я національного ідеалу – треба ще запалити інших, свій люд своєю вірою, наповнити національний дух державотворчою енергією, дати своєму народові, як писав у поемі “Мойсей” І. Франко, “смысл життєвий”, “те незриме, несхопне”, що пломенить вірою у світлу будучину народу й держави. Цей духовний

пророк української нації вірив у духовне воскресіння і майбутню горду поставу “у народів вольних колі” віками гнобленого свого народу:

*О, ні! Не самі слъози і зітханннн
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний
твойого повстанннн.*

І Тарас Шевченко, і Пантелеймон Куліш, й Іван Франко, і Леся Українка, і Борис Грінченко, і Михайло Грушевський, і багато інших українських подвижників на ниві національної літератури та культури, державного будівництва, духовного відродження нації стали великими не завдяки багатству чи почесням, а завдяки усвідомленню та сповненню свого національного обов’язку. Тільки ті, хто вірить у національний ідеал, який визначає духовне й політичне життя нації, стимулює її енергію для державного самоздійснення, вповні усвідомлюють свій національний обов’язок і прагнуть його виконати. Будь-якою ціною. Як писав І. Франко: “Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уяснювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до него, інакше він не буде існувати...”.

Література

1. Грушевський, М. На порозі нової України: Статті джерельні матеріали [Текст] / М. Грушевський. – Нью-Йорк; Львів; Київ; Торонто; Мюнхен, 1992.
2. Зашкільняк, Леонід. Історія Польщі [Текст] / Леонід Зашкільняк, Микола Крикун. – Львів, 2002.
3. Императорская Академія Наук. Общественная стѣснені малорусскаго печатнаго слова [Текст]. – С.-Петербургъ: Типографія “Разумъ”, 1910.
4. Огієнко, Іван. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу [Текст] / Іван Огієнко. – К.: Абрис, 1991.
5. Піддуцький, Олекса. Постаті ХХ століття [Текст] / Олекса Піддуцький. – К.: Тріада-А, 2004.
6. Райхель, Юрій. Великий реформатор-революціонер [Текст] / Юрій Рейхель // День. – 2011. – № 24–25, 29–30.
7. Секретный доносъ Полтавскаго губернатора Баговута министру внутреннихъ дѣлъ объ украинскомъ движеніи и мрѣяхъ борьбы съ нимъ. [Текст] – Полтава, 1917.
8. Сенека, Луцій Анней. Моральні листи до Луцілія [Текст] / Л. А. Сенека. – К.: Основи, 1999.
9. Украинский народъ въ его прошлом и настоящемъ: В 4-х т. [Текст] – Т. 2. – Пг.: Типографія т-ва “Общественная Польза”, 1916.
10. Шахматов, А. Краткій очеркъ історіи малорусскаго (украинскаго) языка [Текст] / А. Шахматов // Украинский народъ в его прошломъ и настоящемъ: В 4 т. – Т. 2. – Пг.: Типографія т-ва “Общественная Польза”, 1916.